

- سرشناسه : اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
- عنوان و نام پدیدآور : روش‌های تربیت / علیرضا اعرافی؛ تحقیق و نگارش گروهی از محققین.
- مشخصات نشر : قم : موسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۵.
- مشخصات ظاهری : ۴۳۶ ص.؛ ۵/۱۴×۲۱/۵ س.م.
- فروست : نشر موسسه اشراق و عرفان؛ ۳۰
- از سری بحث‌های فقه تربیتی؛ ۴.
- شابک : ۹-۴-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸-۲۲۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فیپا
- یادداشت : کتابنامه.
- موضوع : کودکان -- سرپرستی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
- موضوع : Child rearing -- Religious aspects -- Islam
- موضوع : تربیت خانوادگی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
- موضوع : Domestic education -- Religious aspects -- Islam*
- شناسه افزوده : شهامت، احمد؛ همتی، ستار؛ مبلغ، محمدکاظم؛ یدالله‌پور، حسین؛ گردآورنده.
- رده بندی کنگره : ۹۷۶الف/۴/۲۵۳BP
- رده بندی دیویی : ۲۹۷/۶۴۴
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۴۴۵۲۰

علیرضا عرفانی

روش‌های تربیت

از سری بحث‌های فقه تربیتی | ۴

تحقیق و نگارش: گروهی از محققین

نشر اشراق و عرفان

روش های تربیت

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش گروهی از محققین
ناشر مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار احمد رمضانی
امور هنری حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ اول / زمستان ۱۳۹۵
لیتوگرافی، چاپ و صحافی سازمان چاپ و نشر
شمارگان ۱۵۰۰ نسخه
قیمت ۲۲۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-04-9

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، معلم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

کانال تلگرام: @EshraghErfan

فهرست

سخن مؤسسه	۱۳
پیشگفتار	۱۵

فصل اول: مقدمات / ۱۹

روش تربیتی	۲۱
اصل تربیتی	۲۲
وجه تمایز بین اصل و روش تربیتی	۲۲

فصل دوم: عدالت ورزی بین فرزندان / ۲۵

کلیات	۲۵
بیان مسئله	۲۵
مفهوم شناسی	۲۶
مفهوم شناسی واژگان کلیدی	۲۶
مفاهیم مشابه	۲۷

۳۱.....	مفهوم متقابل
۳۲.....	پیشینه پژوهش
۳۲.....	پیشینه عام
۳۷.....	پیشینه رویکرد فقهی به «عدالت‌ورزی بین فرزندان»
۴۲.....	بررسی ادله
۴۲.....	دلیل اول: دلیل عقلی
۴۲.....	قبح ظلم و حسن عدل
۴۴.....	دلیل دوم: ادله نقلی
۴۵.....	ادله عامه
۵۴.....	ادله خاصه
۱۰۸.....	جمع‌بندی نتایج ادله عامه و خاصه
۱۰۹.....	ویژگی‌های حکم
۱۱۰.....	مولوی یا ارشادی بودن
۱۱۰.....	عینی یا کفایی بودن
۱۱۰.....	نفسی یا غیری بودن
۱۱۱.....	توصلی یا تبعدی بودن
۱۱۲.....	تعیینی یا تخییری بودن
۱۱۲.....	جمع‌بندی ویژگی‌های حکم
۱۱۲.....	فروع
۱۱۲.....	فرع اول: مرجع تشخیص مصادیق عدالت، مساوات و تبعیض
۱۱۳.....	فرع دوم: ملاک‌های رعایت مساوات بین فرزندان
۱۱۳.....	فرع سوم: مجوزهای تبعیض

فرع چهارم: خطا کار بودن برخی فرزندان و مؤمن بودن برخی دیگر.....	۱۱۴
فرع پنجم: برخی از موارد تبعیض ممدوح.....	۱۱۴
فرع ششم: حکم در تبعیض غیر اختیاری.....	۱۱۵
فرع هفتم: مجازات «ارتکاب تبعیض بین فرزندان با وجود شرایط یکسان آن‌ها».....	۱۱۶
حکم مسأله.....	۱۱۶

فصل سوم: بازی در تربیت / ۱۱۹

مقدمه.....	۱۱۹
کلیات.....	۱۲۰
مفهوم شناسی بازی.....	۱۲۰
مفهوم شناسی لغوی.....	۱۲۱
مفهوم شناسی اصطلاحی.....	۱۳۲
تحلیل و جمع بندی مفهوم بازی.....	۱۴۳
پیشینه فقهی پژوهش.....	۱۴۸
الف) غنا و ملاحی.....	۱۵۱
ب) سبق و رمایه.....	۱۵۱
ج) لهو و لعب مطلق.....	۱۵۱
د) جمع بندی پیشینه فقهی.....	۱۵۵
جمع بندی بخش کلیات.....	۱۵۶
بررسی ادله.....	۱۵۸
بررسی حکم اولی بازی.....	۱۵۸

۱۵۸.....	ادله قرآنی
۱۶۹.....	ادله روایی
۱۸۵.....	نتیجه آیات و روایات (کراهت مطلق بازی)
۱۸۶.....	بررسی حکم ثانوی بازی
۱۸۶.....	بحث اول: عناوین حرمت
۱۸۸.....	بحث دوم: عناوین رجحان
۱۹۹.....	بررسی حکم بازی به عنوان روش تربیت
۲۰۰.....	۱. ادله عامه
۲۰۴.....	۲. ادله خاصه
۲۱۵.....	۳. سیره معصومان علیهم‌السلام
۲۲۵.....	۴. سیره عقلا
۲۲۶.....	جمع‌بندی حکم بازی به مثابه روش تربیت
۲۲۷.....	جمع‌بندی و خلاصه بررسی ادله
۲۲۸.....	ویژگی‌های حکم
۲۲۸.....	مولوی یا ارشادی بودن
۲۲۸.....	عینی یا کفایی بودن
۲۲۹.....	نفسی یا غیری بودن
۲۲۹.....	توصلی یا تبعدی بودن
۲۲۹.....	تعینینی یا تخییری بودن
۲۲۹.....	جمع‌بندی ویژگی‌های حکم
۲۲۹.....	فروع
۲۳۰.....	فرع اول: احکام مختلف بازی
۲۳۱.....	فرع دوم: اجتماع امر و نهی در بازی

۲۳۳	فرع سوم: بازی‌های جدید
۲۳۴	احتمال اول: ادعای تبدیل موضوع بازی
۲۳۵	احتمال دوم: داشتن عناوین ثانوی
۲۳۶	فرع چهارم: نقش حکومت در بازی
۲۳۷	الف) بهره‌گیری از پژوهش‌های علمی
۲۳۷	ب) ارائه استاندارد و معیار تولید اسباب بازی
۲۳۸	ج) حمایت از تولید داخلی
۲۳۸	د) نظارت بر تولید و واردات اسباب بازی
۲۳۹	ه) فرهنگ سازی بازی
۲۳۹	فرع پنجم: اسباب بازی
۲۴۰	انواع اسباب بازی
۲۴۱	پیامدهای تربیتی اسباب بازی
۲۴۴	فرع ششم: مسابقات و شرط بندی
۲۴۵	الف) بازی‌های قهرمانی و حرفه‌ای
۲۴۵	ب) بازی‌های خطرآفرین
۲۴۶	ج) ورزش‌های همگانی
۲۴۷	حکم مسأله
۲۴۷	الف) احکام بازی به عنوان اولی
۲۴۸	ب) احکام بازی به عنوان ثانوی
۲۴۸	ج) احکام بازی به مثابه روش تربیت

فصل چهارم: الزام و اجبار در تربیت/ ۲۵۱

۲۵۱	کلیات
-----	-------

بیان مسأله	۲۵۱
مفهوم‌شناسی	۲۵۲
۱. تربیت خانوادگی	۲۵۲
۲. الزام	۲۵۵
۳. اجبار	۲۶۰
۴. اکراه	۲۶۱
۵. تحمیل	۲۶۵
۶. تحکم	۲۶۶
۷. تأدیب	۲۶۷
۸. تنبیه	۲۶۷
۹. مؤاخذه	۲۶۸
۱۰. امر و نهی	۲۶۸
۱۱. عادت	۲۶۹
انواع الزام	۲۷۰
مراتب الزام و اجبار	۲۷۱
پیشینه	۲۷۴
بررسی ادله	۲۷۸
ادله جواز الزام و اجبار	۲۷۸
۱. ادله عام	۲۷۹
۲. ادله خاص	۲۸۸
جمع‌بندی ادله جواز الزام و اجبار	۳۱۴
ادله منع الزام و اجبار	۳۱۷
۱. ادله عام	۳۱۷

۳۳۷.....	۲. دلیل خاص
۳۴۱.....	جمع‌بندی ادله منع الزام و اجبار
۳۴۲.....	ویژگی‌های حکم
۳۴۲.....	مولوی یا ارشادی بودن
۳۴۲.....	عینی یا کفایی بودن
۳۴۳.....	نفسی یا غیری بودن
۳۴۳.....	توصلی یا تعبدی بودن
۳۴۳.....	تعیینی یا تخییری بودن
۳۴۳.....	جمع‌بندی ویژگی‌های حکم
۳۴۳.....	حکم مسأله
۳۴۳.....	احکام و گزاره‌های فقهی
۳۴۶.....	نتایج و گزاره‌های غیرفقهی

فصل پنجم: وفای به وعده به کودکان/ ۳۴۹

۳۴۹.....	کلیات
۳۴۹.....	بیان مسأله
۳۵۰.....	مفهوم‌شناسی
۳۵۰.....	۱. وعد
۳۵۵.....	۲. واژگان مشابه
۳۵۹.....	۳. مقایسه وعد با واژگان مشابه
۳۵۹.....	بررسی ادله
۳۵۹.....	۱. دلیل عقلی

تقریر دلیل عقلی	۳۶۰
۲. دلیل نقلی	۳۶۱
ادله عامه وجوب وفای به وعد	۳۶۱
ادله خاصه وجوب وفای به وعد	۳۸۱
ویژگی‌های حکم وفای به وعد	۳۸۸
مولوی یا ارشادی بودن	۳۸۹
تعبدی یا توصلی بودن	۳۹۰
تعیننی یا تخییری بودن	۳۹۱
نفسی یا غیری بودن	۳۹۲
عینی یا کفایی بودن	۳۹۴
فروع	۳۹۶
فرع حکم وعید	۳۹۶
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۳۹۸
حکم مسأله	۳۹۹
منابع و مأخذ	۴۰۱
نمایه‌ها	۴۱۹
نمایه آیات	۴۱۹
نمایه اشخاص	۴۲۵
نمایه اصطلاحات	۴۲۷

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت؛ اولاً؛ تحولاتی جدید در مجموعه‌ی دانش بشری، به ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً؛ زندگی انسان معاصر به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است؛ ثالثاً؛ شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه‌ی دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«مؤسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی آیت‌الله اعرافی آغاز کرده است، در عین تأکید بر اصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود

را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف، بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام سازی اسلامی» و «جمع‌آوری، تنظیم و نشر آثار ریاست عالی مؤسسه» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

در نگاه نظام‌وار به تربیت، عناصر متعددی در تحقق آن دخیل‌اند، که «روش‌های تربیت» علنی‌ترین و عینی‌ترین این عناصر قلمداد می‌شود و حتی در تصویری ابتدایی، «تربیت» در «روش‌های تربیتی» خلاصه می‌شود. «فقه» نیز که موضوع آن، «رفتار مکلف» است، بیش از هر عنصر تربیتی دیگر، در خصوص «روش‌های تربیتی» سخن دارد. اثر حاضر، تلاشی است نوین در راه استنباط احکام فقهی در زمینه روش‌های تربیتی، از سری بحث‌های «فقه تربیتی» که به بحث از چهار روش تربیتی «عدالت ورزی بین فرزندان»، «بازی در تربیت»، «الزام و اجبار در تربیت» و «وفای به وعده به کودکان» پرداخته است.

موسسه بر خود لازم می‌داند از آیت الله علیرضا اعرافی (حفظه الله) که به دنبال ارائه این بحث در ضمن دروس خارج «فقه» و «فقه تربیتی»، عنایت خاص در به ثمر نشستن این اثر داشتند، تشکر نماید و قبول زحمت حجت الاسلام والمسلمین مجتبی اعرافی (زید عزه) را در ارزیابی این پژوهش ارج نهاده؛ از تلاش‌های پژوهشگر محترم حجت الاسلام احمد شهامت در پژوهش، نگارش و سامان‌دهی این اثر و نیز از حجج اسلام محمدکاظم مبلغ، ستار همتی و حسین یدالله پور در نگارش اولیه پژوهش تقدیر می‌نماید و از حجج اسلام سیدنقی موسوی و علی حسین‌پناه در نظارت بر انجام این پروژه پژوهشی تشکر می‌نماید.

امید است صاحب‌نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه، مؤسسه اشراق و عرفان را به منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده خود محروم نسازند.

پیشگفتار

تعلیم و تربیت از ارکان رشد و بالندگی هر جامعه است و بدون آن، بین نسل‌های یک جامعه گسست ایجاد خواهد گردید. اهمیت این دانش و ارتباط مستقیم آن با نسل نورسته و جوان جامعه، ضرورتِ رَوایی، اعتبار و حجیت دستورالعمل‌های تربیتی را دوچندان می‌سازد؛ ازاین‌رو لازم است میان دانش فقه و علوم تربیتی، دادوستد برقرار شود. یکی از مظاهرایین دادوستد، تحلیل و بررسی روش‌های تربیتی براساس روش‌شناسی فقهی است که این مهم، سالیانی است که به همت اندیشمندان فرزانه، آیت‌الله اعرافی دامت برکاته در قالب ایده دانش «فقه تربیتی» متجلی شده است. «فقه تربیتی» یکی از بخش‌های تکمیل‌کننده «نظام تربیتی اسلام» است که برای استنباط احکام شرعی مریبان، متربیان و همه عوامل انسانی دخیل در تربیت رسمی و غیررسمی می‌کوشد.

کتاب پیش‌رو، براساس مباحثی است که در درس خارج فقه تربیتی و مکاسب محرمه حضرت آیت‌الله اعرافی‌القاء شده و توسط برخی از شاگردان مطابق چارچوب تعیین شده استاد ارجمند، به رشته تحریر درآمده است^۱ و

۱. کتاب حاضر، برداشتی از حدود ۱۰۰ جلسه است که در سال‌های ۸۷ تا ۹۲ ایراد شده است.

تحت اشراف و نظارت ایشان، محققان محترم به مستندسازی، مستدل‌سازی، بسط، پردازش و پژوهش موضوعات پرداخته‌اند.^۱

کتاب روش‌های تربیت، پس از مقدمه، در چهار فصل، سامان یافته است. هر فصل بررسی یکی از روش‌های تربیتی عدالت‌ورزی بین فرزندان، بازی، الزام و اجبار و وفای به وعد را در دستور کار خود قرار داده است. لازم به ذکر است که هر چهار روش مورد بحث در این کتاب، از روش‌های فراساحتی هستند و ترتیب ذکر شده در کتاب، بر اساس گستردگی استفاده از هر روش در ساحت‌های مختلف تربیتی (از عام به خاص) است. نگارنده مقالات این کتاب به ترتیب فصول کتاب عبارتند از:

مقاله «عدالت‌ورزی بین فرزندان» توسط اینجانب، نگارنده این سطور، با نظارت حجت‌الاسلام علی حسین پناه؛ مقالات «بازی در تربیت» توسط حجت‌الاسلام محمد کاظم مبلغ؛ «الزام و اجبار در تربیت» توسط حجت‌الاسلام ستار همتی و «وفای به وعد به کودکان» توسط حجت‌الاسلام حسین یدالله‌پور، با نظارت حجت‌الاسلام سیدنقی موسوی به رشته تحریر درآمده است.

در مرحله کتاب‌سازی، محتوای نهایی مقالات در اختیار اینجانب قرار گرفت. پس از مطالعه دقیق این مقالات، به بازنویسی متون در جهت یک‌پارچه‌سازی متن آنها اقدام گردید. این امر اصلاحات نوشتاری، اضافه کردن مباحث و عبارات^۲ در جهت رفع نواقص برخی مقالات را شامل می‌گردد. همچنین یک فصل برای تبیین مقدمات مورد نیاز این کتاب به مباحث آن اضافه شد.

در پایان، بر خود لازم می‌دانم که به سهم خود، از استاد ارجمند، حضرت

۱. البته مطالب اولیه طرح شده از سوی استاد محترم، در برخی موضوعات (مانند الزام و اجبار) محدود بود که بالطبع، نقش محقق در ارائه طرح اولیه و تکمیل مباحث برجسته‌ترو پررنگ‌تر بود.

۲. اصلاحاتی نظیر ساختار مفهوم‌شناسی در مقاله الزام و اجبار و بازنویسی عناوین و بخشی از محتوای ذیل آن؛ درج بخش ویژگی‌های حکم در مقاله الزام و اجبار و مقاله بازی.

آیت الله اعرافی دامت برکاته و محققین محترم مقالات این کتاب و نیز همراهی ها و همکاری های ناظرین محترم، همچنین از بذل توجه و پیگیری های مدیر محترم مؤسسه اشراق و عرفان و مدیر گروه فقه تربیتی، جناب حجت الاسلام سید نقی موسوی، تشکر نمایم. بدون تردید، پیشنهادهای و انتقادهای صاحبان اندیشه درباره این کتاب، کمکی شایان برای پیش برد دانش «فقه تربیتی» و خدمتی ماندگار به پژوهش در عرصه «تربیت اسلامی» خواهد بود.

و من الله التوفیق

احمد شهامت